

Kiss Dénes–Peti Lehel

UKRÁNOK ROMÁNIÁBAN. HAVASMEZŐI MOZAIK

2008 júliusának végén néhány barátunkkal és a kolozsvári szociológia tanszék diákjaival egy hétig tartózkodtunk egy ukránok lakta máramarosi településen, Havasmezőn.¹ Célunk csupán az ismeretlen hellyel való barátkozás volt, egy későbbre tervezett kutatás előzeteseként.² A település kiválasztásában három szempont volt meghatározó. Egyrészt az, hogy az elzárt máramarosi vidékek a Romániában tömegessé vált külföldi migrációban közismerten a legfontosabb kibocsátó helyek. Ezek a falvak ugyanakkor az európai viszonylatban élenjáró romániai pünkösdi mozgalom legfontosabb helyszínei is, a legnagyobb vidéki pünkösdi közösségek otthonai. Nem utolsó sorban pedig kíváncsiak voltunk e homogén ukrán falvakban megvalósuló kisebbségi létre, a mindennapokban megélt kisebbségi identitás milyenségére. Írásunkban a Havasmezőn eltöltött néhány napunk megfigyeléseit, tapasztalatait próbáltuk meg rendszerezni. Mindaz, amit leírtunk, semmiképpen nem tekinthető módszeres társadalomtudományi elemzésnek, inkább csak egy néha tudományos nyelvezetbe bújó, sokszor egyedi élményeken alapuló élménybeszámolónak. Mindamellet az reméljük, hogy ily módon bepillantást tudunk nyújtani a romániai ukránok zárt világába.

A 2002-es népszámlálások szerint Romániában 61 353 ukrán él. A magyarok és a romák után ők képezik a harmadik legnagyobb kisebbséget. Túlnyomó többségük az Ukrajnával határos két hegyvidéki megyében, Máramarosban³ és Suceavában él. Az előbbi megyén belül két kisebb térségben oszlik meg az ukrán lakosság, kisebbik része a Tisza, nagyobbik része pedig a Repedea folyó völgyében fekvő Visóoroszi (Ruscova), Oroszkő (Repedea) és Havasmező községekben. A magas hegyek közé szorult völgyben összesen több mint húszezer, huculoknak is nevezett ukrán él.

A huculok lakta völgy az Alsó-Visót Máramarosszigettel összekötő útszakasz közepéről nyílik. A letérő után pár száz méterre Ruscova kétnyelvű, román–ukrán helységnevtáblája már jelzi a kisebbségi jelenlétet, akárcsak az ukrán feliraton viri-

tó piros mázolás, a magyar területekről jól ismert többségi ellenszenvet. A zárt völgyben feljebb fekvő falvak helységnevtábláit már nem mázolták be.

Havasmező nemcsak a völgy, hanem az ország egyik legnagyobb falusi települése, több mint tízezer ember él itt. A hosszan kanyargó völgyben haladó utas a szét-szórt házcsoportokból álló településből keveset lát, tulajdonképpen csak a faluközpontot. A gondosan kaszált hegyoldalak kiterjedt területen lakottak, a házcsoportok a völgyekben tömörültek össze. Ilyen hely a faluközpont is, melyben a teljes lakoságnak körülbelül a fele lakik. Több más oldalvölgyben ennél kisebb ház-bokrok találhatóak, melyeket a helybeliek „cătun”-oknak neveznek. Szó szerinti fordításban magyarul ez tanyát jelentene, de itt nyilvánvalóan mást fed, hisz e tanya-bokrokban a házak oly nagy számban találhatóak, hogy erdélyi viszonylatban akár külön falvakat is képezhetnének. A faluközponton és a cătunokon kívül tehát a hegyoldalak is lakottak, amíg csak a szem ellát, faházak és istállók tarkítják a látóhatárt. A távolságok és a meredek lejtők is jelzik, hogy a hegyoldalakon nem lehet könnyű az élet. Az épületeket nézve a falu térbeli „rétegződése” a következőképpen fest: a hegyoldalak szegényes faházikóival szemben a központban egymást érik a hatalmas, néha hivalkodóan modern és túlméretezett házak.

1. fotó: A faluközpont

Átlagos erdélyi falvakhoz szokott szemnek a legfeltűnőbb látvány a faluközpont nyüzsgése. Különösen a heti két vásár napján a műút tele van emberekkel. A faluközpontra a szocialista korszak fejlesztéspolitikája és annak „esztétikája” nyomja rá bélyegét. A kisebb futballpályányi, aszfaltozott teret egy égőpirossá felújított emeletes központi iskolaépület, az egykori szövetkezeti épületben húzódó „üzletsor”, valamint egy háromszintes nagy fehér épület szegélyezi. Utóbbi hajdan a falu büszkesége volt: a rendszerváltásig boltok, ruhásüzlet és szálloda működött benne. Mindebből mára csak néhány földszinti vegyesbolt maradt és egy kocsmá az emeleten. A színtelen betonépület kiálló acélhuzalaival, hiányzó ablakaival a letűnt kor emlékműve is lehetne.

Ezen a téren átlagos hétköznapiakon is több százan tartózkodnak. Különösen vasárnap látványos ez, amikor színesebb, tarkább a nyüzsgő tömeg. Hagyomány és modernitás különös egyvelege ez a hely. Egy kocsmateraszon tizenkét talpig fekete, fejkendős öregasszony fagyalтоzik, tarka fejkendős-szoknyás fiatalasszonyok kisebb csoportokban állva beszélgetnek. A férfiak modernebb ruházatot viselnek, a fiatalok farmert. A tömeg között nem ritkán spanyol és portugál rendszámú autók haladnak át, ráérősen.

E forgatagban kizárólag ukrán szót hallani. Idegenek közeledtével egymás közt is románra váltanak, bár ez is inkább csak a férfiakra jellemző. Csak a kocsmákból kiszűrődő zene szövege román (leginkább „manelet” hallani.) Ukrán zenét kérésünkre sem tudtak lejátszani, az ukrán populáris kultúra láthatóan nem hódít a völgyben. A nagy kiterjedésű falu életében a vásár és a faluközpont tehát a társadalmi élet fontos kerete és helyszíne: a nagy távolságok miatt egymástól elzártan élő emberek számára e látogatások az egymással találkozás aránylag ritka alkalmai, amikor megbeszélhetik ügyes-bajos dolgaikat. Bár a többség a központban lakik, a tradicionális ukrán létformának a hegyi lét tűnik. Így felfedező útjaink egyikén egy hegyoldalt veszünk célba. Egy idősebb nénitől kérünk eligazítást, aki műanyag szatyrával a faluba igyekszik. Románul nem beszél, de ukrán útbaigazításait szerencsére élénk gesztikulálással adja elő. Az ösvény, amelyen elindít, keskenyen kanyarog a domboldalon. Időnként egyenesen nekivezet egy-egy kerítésnek, amelyen néha van kapu, néha nincs. Ha nincs, példát véve az asszonyoktól, átugrunk a kerítésen.

A központtól egy kilométernyire ösvényünk egy faházhoz vezet. Eresze alatt aprított tűzifa, mögötte nem messze istálló, oldalt, kissé távolabb, elhagyottnak tűnő régi ház. A ház előtt színes műanyag tálak, lavórok, kifeszített spárgán frissen mosott ruhákat fúj a szél. Közöttük 35-40 éves sürgő-forgó fiatalasszony. Szívesen beszélget velünk, pár perc alatt egész életét elmeséli. Nővérként dolgozik a falubeli öregotthonban, emellett gazdálkodik is, tyúkokat, disznót és tíz juhot tart. Férje elhagyta, így egyedül neveli kisebbik gyermekét. Nagyobbik fia, bár csak 17 éves, két éve Olaszországban él. A fiú, kortársai beszámolója alapján, a következő tervvel állt az anyja elé: valamilyen menekült státust megszerezve az olasz állam szakképzést

biztosít kiskorúak számára, ennek elvégzése után pedig álláshoz juttatja őket. Mindennek az az ára, hogy a „menekült” három évig nem látogathat haza. Ha sikerül, ingyenes képzés, majd álláshoz jutás az eredmény. Az anya tehát beleegyezett, s így már két éve nem látta a fiát. Telefonon tartják a kapcsolatot.

Az asszony időközben egy második házát is vett a völgyben, részben fia hazatérésére számítva. Mint mondja, ez általános törekvés a faluban, a hegyen lakók igyekeznek a műúthoz közelebb, a völgyben egy jobb házra szert tenni, és a hegyi házban csak a nyarat tölteni. Miután az állatokkal a szénát feletetik, leköltöznek, a nehezebb hónapokat lent töltik. Idővel azonban hozzászoknak a kényelmesebb lenti élethez, s a többség végleg elhagyja hegyi házat, ahová út nem, csak keskeny gyalogösvények vezetnek.

A hegyi életforma melletti egyetlen érv az állattartás, amely egyre inkább veszít jelentőségéből. A tejbegyűjtő már évek óta megszűnt, a húst nem lehet eladni. A családi szükségleteket fedező néhány baromfit, sertést, egy-két juhot pedig bárhol el lehet tartani.

A mindennapi kenyér

Az egyheti tartózkodásunk alatt szerzett tapasztalataink alapján úgy látjuk, hogy a falura jellemző gazdálkodási formák nagyjából a fenti mintát követik. A családi gazdaságok lényegében az élelemtermelésre korlátozódnak. A hegyvidéki klíma és a termőföld hiánya miatt a növénytermesztésnek kicsi a jelentősége, burgonyán, babon és kevés kukoricán kívül szinte semmi sem terem meg. A szarvasmarhatartásnak korlátokat szab a tejfelvásárlás hiánya: a tej kisebb részét elfogyasztják, vagy eladják a tehenet nem tartó családoknak, a fölösleggel az állatokat hizlalják. Az alkalmi vágásokból származó húst maguk fogyasztják el vagy helyben kiárusítják. A juhokat nyáron a hegyvidéki fennsíkokon tartják, csak télen kell gondjukat viselni. Az állattartás miatt kiemelt fontossága van a szénának, ezért a legmeredekebb hegyoldalakat is gondosan kaszálják.

A gazdálkodás tehát e vidéken nem elég a megélhetéshez (soha nem is volt az), ezért a huculok emberemlékezet óta más munkák végzésére kényszerülnek. Ez a falun kívüli munka hagyományosan a fakitermelés. A gyakori és tartós távolléttel járó, nehéz fizikai munkát a férfiak végzik, a gazdálkodás pedig – a háztartás részeként – az asszonyokra hárul.

A fakitermelést illetően a helyi emlékezet a kommunizmus évtizedeire nyúlik vissza, amikor az állami erdőkitermelő vállalat volt a fő munkáltató. Több száz személyt foglalkoztatott, köztük asszonyokat is, akik az erdőtelepítések mellett a faiskolákat gondozták. A fakitermelésben dolgozó férfiak nagy távolságokra is eljártak munkát vállalni. Rendszeresen dolgoztak Hargita, Krassó-Szőrény, Brassó és más hegyvidéki megyékben, s gyakran két-három hónapig is távol voltak a szülőfalujuktól.

2. fotó. Gazdálkodás

Az erdőmunkának ez a fajtája ma sem szűnt meg, mindössze annyi változott, hogy jelenleg magáncégek az alkalmazók. A munkaerő toborzása ma is hagyományos módon történik: a nagyvállalkozók, az úgynevezett „patronok” megbízottai a faluközpontban tartott vásáros napokon kihirdetik a munkalehetőséget és felveszik a munkásokat. A hivatalos alkalmazás gyakran elmarad, ami – a munka balesetveszélyes mivolta miatt – fokozott kockázatot jelent a munkavállalók számára. Az illegális munkavállalás alkalmat ad a munkaadói visszaélésekre is: a munkások kiszolgáltatottá válnak a béralkút illetően. Az utcán beszélgető asszonyok nevetve mesélték, hogy egyszer a hónapokig fizetés nélkül hagyott munkások a láncfűrészeket vitték haza az elmaradt bér fejében.

Az erdőkitermelés tehát napjainkban is a helyi lakosság egyik legfontosabb kereseti lehetősége. Jelentősége azonban háttérbe szorult a külföldi munkavállalás újonnan megjelent lehetőségéhez képest. A külföldi munkavállalás a falura hagyományosan is jellemző, idegenben történő munkakeresés természetes kiterjesztésének tűnik. A célországok a népszerűség sorrendjében: Spanyolország, Portugália, Németország, Olaszország, Anglia, Ausztria. Portugáliát viccesen „Portokáliának”, Narancsországnak is mondják, utalva arra, hogy a nyugati „földi paradicsomokban” sem lehet munka nélkül megélni. A külföldre kalandozások kezdeteiről nem sokat

tudunk. Jelenleg szinte kizárólag a már bejáratott hálózatok révén jutnak ki külföldre a vendégmunkába újonnan bekapcsolódók. A jelenség mértékéről mi sem árulkodik jobban, mint az, hogy egy hét alatt nemigen találkoztunk olyan családdal, amelyből ne tartózkodott volna külföldön valaki.

Meglepő módon a tömeges, tartós külföldi tartózkodás mellett sem jelennek meg a kivándorlásra utaló jelek. Ezt mindenekelőtt a hazaküldött keresetek felhasználása jelzi, amelyből a falu értékesebb részein telkeket vásárolnak és házakat építenek. Azaz építtetnek, hisz ők maguk továbbra is folyamatosan idegenben tartózkodnak. A házépítést többnyire az otthonmaradt szülők felügyelik. Leginkább ezek az építkezések számítanak olyan munkalehetőségnek, ami miatt a korábban huzamosabb ideig külföldön tartózkodó szakmunkások érdemesnek látják a hazatérést.

Bár a többség számára a külföldi munkavállalás az ígéret földjét jelenti, az itthoniak számára ennek látható hozadéka egyelőre mindössze egy kisebb villanegyednyi lakatlan luxuslakás. Bár áll a faluban vagy egy tucatnyi fényűző ház, ahol látványosan folyik az élet. A gazdasági sikerben ugyanis a külföldi munkát – úgy tűnik – megelőzi egy harmadik tevékenységi forma, amely a rendszerváltás utáni időszakban legjövődelmesebbnek bizonyult: a „fabiznisz”. A falu leggazdagabb emberei a fűrésztelepeket működtető vállalkozók, a „gáteresek”. A havasmezői polgármesteri hivatal 2000-ben 73 hivatalosan működő „gátert” tartott számon, a valós szám azonban ennél nagyobb. Az üzemek különböző méretűek, némelyek feldolgozással is foglalkoznak. Egy bútorkat, továbbá egy hétvégi faházakat gyártó cég is működik. E cégek fejlődésének mindenekelőtt a fakitermelés korlátozása szab határokat. Magántulajdonú erdő ugyanis alig van a vidéken, így a vállalkozások illegális nyersanyag-beszerezés miatt a sűrű gazdaság zónájába tartoznak.

Vallási élet

Mint már említettük, Havasmezőt az is kivételessé teszi, hogy itt található Románia legnagyobb, vidéki pünkösdisták közössége. A legutóbbi népszámlálás alkalmával közel másfélezer személy vallotta magát a pünkösdi egyházhoz tartozónak, s számuk azóta elérte a kétezret. Ha Románia felekezeti megoszlását etnikumok szerinti bontásban nézzük, úgy tűnik, hogy ez aligha lehet a véletlen műve, hisz az ukrán népesség egészében is felülreprezentáltak a pünkösdisták (lásd az 1. táblázatot). Van talán valami az ukrán életformában, vallástörténetben, amely másoknál nagyobb mértékben fordítja őket ezen új vallás felé?

1. táblázat. Pünkösdiék megoszlása etnikumi bontásban

	Etnikum tagjai	Pünkösdiék az etnikumon belül	Etnikum aránya a teljes népességben (%)	Pünkösdiék aránya az egyes etnikumokban (%)
Románok	19 399 597	276 481	89,5	1,4
Magyarok	1 431 807	5 697	6,6	0,4
Romák	535 140	34 449	2,5	6,4
Ukránok	61 098	6 167	0,3	10,1
mások	253 332	1 668	1,1	–
Összesen	21 680 974	324 462	100,0	1,5

(Forrás: 2002-es Hivatalos Népszámlálási Statisztika www.recensamant.ro)

Az elérhető statisztikai adatok szerint a 20. századig Havasmező ukrán lakossága egyetlen görög katolikus egyházközséget alkotott, amely a 19. század közepétől jelentős számú jiddis közösséggel élt együtt. A hucul vallási egység az első világháború után bomlik meg először, amikor az Amerikából kiáradó evangéliumi kisegyházak elérik Erdélyt. Ezek térítő munkájának eredményeként pár tíz fős baptista és hetednapos adventista közösség jelent meg Havasmezőn. A második világháborút követően ennél jóval nagyobb változást élt át a falu, a görög katolikus egyház betiltásával ugyanis annak hívei kollektíven ortodoxokká váltak. Az utólagos visszaemlékezések szerint az átállás különösebb események nélkül történt. Azóta az ukránok a román ortodox egyházon belül külön vikariátust alkotnak, máramarosszigeti központtal. Papjaik közülük kerülnek ki, a havasmezői több mint nyolcezer hívet kiszolgáló három pap is ukrán nemzetiségű.

A szocialista évtizedekben a vallási változások a kisegyházakat is érintették. A baptista közösség megszűnik, az adventista lassan nő, rendszerváltásig 200 fő körülire. A pünkösdi közösség az 1960-as évektől van jelen. Sikere túlszárnyalta a már jelen levő neoprotesztáns kisegyházakét, a rendszerváltáskor a hívek száma meghaladta az ezret. Aktív belső hitéletre utal, hogy a kommunizmus utolsó évtizedeiben belső szakadás következett be, melynek eredményeként egy kisebb csoport önálló pünkösdi gyülekezetet hozott létre, mai nevén az „Apostoli Adventi Egyház”-at.

A rendszerváltás, e három kisegyház egy újabb növekedési hulláma mellett, még egy változást hozott a falu vallási életében: az 1945-ben megszüntetett görög katolikus egyház újjáalakulását. E lépés nem helyi kezdeményezésre történt. Az unitus egyház az, amely 1996-ban egy pap kihelyezésével megpróbálta újjászervezni egykori egyházközségét. Az egyház nyilvántartása szerint összesen nyolcvan család tért vissza e hitre, a népszámlálási adatok azonban mindössze 77 görög katolikus személy létét igazolják vissza. Az unitus-ortodox viszonyt mi sem jelzi jobban templomaik helyzeténél. A falu egykori fatemploma ma múzeum, amelyet liturgi-

kus célokra nem használnak. A település mai reprezentatív temploma a fatemplom mellett a kommunizmus alatt felépülő ortodox templom. A görög katolikusok az egyház újjáalakulása után egy saját kis templom építésébe kezdtek, ez azonban máig sem készült el.

E felekezeti tarkaság mellett milyen a falu vallási élete? Az ortodox mise a vásárnapi nagyvásár előtti esemény, a vásárra belátogató falubeliek egy része a templomban kezdi az ünnepnapot. Ezek száma átlagos vasárnapon nem haladja meg a 250-300 személyt. A résztvevők mise után a falu központi terére vonulnak át, ahonnan a vásártérre is átlátogatnak, s napjuk jelentős részét a faluközpontban töltik. Ugyanezek jellemzik a görög katolikus mise 10 fős hallgatóságát is.

3. fotó. Vallási élet

A második legnépesebb liturgikus helyszín a középületek által dominált központtól kissé távolabb, de még a falu központi részének számító helyen található pünkösdista imaház. Az épület 400-500 férőhelyes, melyben a vasárnap délelőtti, főgyülekezeti alkalmon 200-250 személy volt jelen, inkább idősek, és láthatóan a falu szegényebbjei. Három órás összejövetelükön – a pünkösdistákra jellemző módon – négy előljáró férfi prédikációja hangzott el, sok énekléssel tarkítva. Mind a prédikációk, mind az énekek nyelve ukrán, bár a tangóharmonikával kísért énekek szövegét románul is kivetítették a falra. A prédikációk szövegéből, az ukrán nyelvet nem ismerve, semmit sem értettünk. A közösségi alkalom végén szóba álltunk a négy elől-

járóval; egyszerű kétkezi munkásemberek voltak, prédikátorként autodidakták. A polgármester egy elejtett megjegyzése szerint „itt egyszerűen és érthetően beszélnek az üdvösségről”, ebben rejlik e vallás fő vonzereje. A közösség gyors növekedését azért elsősorban azzal magyarázta, hogy a pünkösdiak a falu átlagánál több gyereket vállalnak. A polgármester – meglepetésünkre – a hetednap adventista közösség híve.

A 300 fős adventista közösség gyülekezeti összejöveteleit szombaton tartja. A nap folyamán két közösségi alkalomra kerül sor, ezek azonban majdhogynem egybefolynak. Mivel a hívek jó része nagy távolságról érkezik, a két alkalom közötti időben nem tud hazamenni, így csak egy órányi szünetet tartanak a két esemény között. Az 50-60 fős jelenlét a közösség világias jellegéről árulkodott, hisz az adventistáknál a részvétel általában kötelező. De a vallási szigor enyhülésére utal az is, hogy a közösség elfogadhatónak tartotta egy tagjának polgármesteri jelölését és tisztségét, miközben egyházuk általános gyakorlata szerint az egyházi személyek világi tisztségeket nem szoktak vállalni. Gyülekezeti alkalmuk viszonylag visszafogott hangulatú, vezetője fiatal, autodidakta helyi prédikátor, akinek beszédét nehézkessé tette, hogy jelenlétünk miatt románul prédikált és vezette az eseményt. Egyébként itt is az ukrán a gyülekezeti élet és liturgia nyelve, énekeskönyveik egy része is ukrán nyelvű, Bibliájuk már román. Az elhangzott prédikáció nem nélkülözte a protestáns etika előnyeinek ecsetelését, több történet is az igaz hit és a világi siker szerencsés összekapcsolódásáról szólt. A protestáns etika weberi tézisént mintha a hallgatóság összetétele is visszaigazolta volna: a főként fiatal és középkorú résztvevők a helyi közép- és felső réteghez tartozónak tűntek. A férfiak öltöne legalábbis meglehetősen elütött a helyi ruházatkodási szokástól, és ezt az sem ellensúlyozta, hogy a nők többsége, az átlagosnál szintén modernebb öltözete mellett, a hagyományos tarka fejkendőt is viselte.

A pünkösdiakból kivált apostoli adventista csoport jelenléte volt a legkevésbé észrevehető. Nemrég újjáépített kis imaházuk egy távolabbi, félreeső falurészben, csak gyalog megközelíthető helyen található, melyben közösségi alkalmukat hetente egyszer, vasárnap délelőtt tartják. Kora délutáni órában érkeztünk az imaházhoz, ahol már senkit nem találtunk. A hívek egy része szerencsére közvetlenül az imaház körül lakik (az imaház az egyik „testvér” által adományozott kertben épült), így hamar rátalálunk a közösség egyik középkorú tagjára. Feleségével bemutatják nekünk a kívülből rendkívül puritán épületet, majd a padokba leülve mesélnek magukról. A szombatosoknak („sâmbătari”), illetve szakállasoknak („bârboși”) is nevezett 60 fős közösség valamikor az 1970/80-as évek folyamán vált ki a helyi pünkösdisták gyülekezetéből. Mint önállósulásra igyekvő csoport, az alapító kör a titkosrendőrség figyelmébe került, aminek következtében többévi meghurcolásban volt részük. Mai megnevezésüket is a hatóságoktól kapták, amely a testvér szerint igyekezett kifejezni pünkösdi eredetüket: az „apostoli” megjelölés a pünkösdi egyház hivatalos megnevezéséből származik, míg az „adventi” jelző azt hivatott kifejezni, hogy a hetednap adventistákhoz

hasonlóan, ők is a szombati napot ünneplik. Legmarkánsabb jellemzőjüknek az tűnik, hogy tanításaikban nagymértékben visszatértek az Ószövetséghez, így a szombatnap megtartása mellett a keresztény ünnepek helyett ószövetségi zsidó ünnepeket tartanak meg. Ugyancsak ószövetségi érvekkel magyarázzák a férfiaknak a közösség gúnynevét kiváltó szakállviseletét (bár ez nem kötelező), akárcsak az átlagosnál nagyobb számú gyermek vállalását is. A csoportnormák szerint semmilyen fogamzástáplálást nem alkalmaznak, így némely család 10-12 gyereket is nevel.

A pünkösdi közösség nagyságának okairól végül is, be kell látnunk, nem sokat tudunk meg. Amibe beleláthattunk, az a vallási életnek az a kontextusa, melyben a nagyszámú áttérésre sor került. E kontextusról elmondható, hogy már jó ideje a vallási változatosság meglehetősen magas foka jellemzi, még ha egy-egy közösség kis számban van is jelen. Az áttérésekhez elméletileg a múltbeli görög katolikus-ortodox vallásváltás is hozzájárulhat, ám e két egyház viszonyának kérdése a helybeliek között érezhetően nem kényes téma. Másrészt, a mindennapi élet számos eleme egyértelműen jelzi, hogy a szóban forgó lakosság rendkívül vallásos. E magas fokú vallásosság mellett pedig könnyen elképzelhető, hogy az egy papra eső több mint háromezer egyháztagra nem tudnak kellő mértékben figyelni. Erre utal az is, hogy a helyi vallásosság az Erdélyben megszokottnál nagyobb mértékben tartalmaz a tradicionális vallásossághoz kötődő mágikus elemeket. Emellett az egy papra eső hívek száma a kommunista évtizedekben – a pünkösdi mozgalom legdinamikusabb fejlődésének korában – még nagyobb volt. E helyzetben az igehirdetésbe tagjait bevonó, ezért híveivel gyakrabban és közvetlenebbül foglalkozó pünkösdi egyház vonzereje fokozott lehet. Akárcsak a pünkösdi egyház által forgalmazott fundamentalista, de a helyinél lényegesen racionalizáltabb világnépe is. És talán az átállásnak az a járulékos következménye sem hanyagolható el, hogy a meglehetősen elterjedt iszákosságból is kivezető utat kínál.

Nyelvhasználat és identitás

„Szakállas” beszélgetőtársunkat identitásáról is faggattuk, azt kérdezve tőle, hogy milyen nemzetiségűnek tartja magát. A kérdés azonban meglehetősen érthetlenné bizonyult. Mondhatnánk, mintha nem lett volna relevanciája. Mintha olyasmire kellett volna válaszolnia, amin ritkán szokott elgondolkozni. Válaszát messziről indította, azzal kezdve, hogy a katonaságnál ukránként szerepelt a papírjaiban, eszerint ukrán kell, hogy legyen, hisz „ők” csak kellett tudják, hogy kicsoda. Végül is ukrán, mert ukránul beszélnek, de román, mert Romániában él. Avagy ukrán etnikumú, román nemzetiségű. És meglepődött azon a kérdésen, hogy kinek is szurkolna egy ukrán–román focimeccsen, annyira természetesnek tartva a román csapattal való azonosulást. Természetesen külföldön is románnak vallja magát, hisz papírjaiban az áll, hogy román állampolgár.

Szinte szó szerint ugyanez hangzott el egy másik beszélgetésünk során is. A Spanyolországban dolgozó, véletlenül épp hazalátogató erdőmérnök végzettségű férfi identitásáról a következőket mondta:

– Könnyebben beszél ukránul?

– Nem, mi a kollégáim többségével románul beszélünk. Amikor találkozunk, egy sör mellett vagy mindegy, hol... románul. Jó. Persze mondunk ukrán szavakat is, ez normális, ha itt születünk és ennyit éltünk itt, normális, hogy ukránul is beszélsz. Az az anyanyelved. Pontosan.

– De ön akkor ukránnak tartja magát?

– Uram! Én romának tartom magam, mert román útlevelem van. Az irataim román nyelvűek. Abszolút minden. Én romának tartom magam. De a nemzeti-ségem, azt mondanám, hogy ukrán.

Az önidentifikáció legfontosabb elemeinek tehát az államhoz való lojalitás, valamint a lokális kötődések tűnnek. Az eredmény egy olyan kettős identitás, amelyben az ukrán összetevőknek a lokális világban van relevanciája. A lokális világ azonban olyan mértékben zárt, homogén ukrán közeg, hogy az ezen belüli ukránság igazából nem reflektált. A saját világ – azaz a völgy – elhagyásával előtérbe is kerül a román identitás. Így az identitás kérdéséhez mintha nem tapadnának különösebb érzelmi vagy ideológiai tényezők, inkább semleges kategória.

Ezt az identitásszerkezetet vélhetően az anyaországhoz fűződő viszonyuk, az oktatás identitás-befolyásoló hatása, valamint a nyelvhasználat határozza meg.

Az ukrán identitás másodlagosságához feltételezhetően annak is köze van, hogy az Ukrajnához fűződő kapcsolataik rendkívül gyengék. Bár erről ellentmondásosan vélekednek, konkrét kapcsolatokról nemigen tudtak beszélni. Ukrajnát semmilyen anyaország-mítosz nem övezi, nem kíváncsoznak oda, még csak nem is kíváncsiak rá. Egy alkalommal háziasszonyunk, áfonyaszedés közben véletlen határátlépéséről mesélve a határ túloldalán élőket oroszoknak nevezte. Mikor erre rákérdeztünk, elgondolkozott ugyan, de végül így indokolta a szóhasználatot: a beszédüket nem értette, tehát oroszok kellett legyenek. Nyomatékként pedig hozzátette, hogy mindig is így szoktak beszélni a határ túloldalán, „az oroszoknál...” A nyelvi különbségeket hol hangsúlyozzák, hol minimalizálónak beszélnek róla, kétségtelennek tűnik azonban, hogy a helyi nyelvváltozat lényegesen különbözik az ukrán köznyelvtől, amely különbség az Ukrajnával való azonosulást gátolja.

Az anyaországgal való kapcsolatok és az ahhoz való érzelmi viszonyulás hiányát kétségtelenül az is okozza, hogy e határ mentén fekvő ukrán falvak kimaradtak az ukrán nemzetépítő mozgalmakból. E helyzet – a régmúlt történeti tényezői mellett (például a litván–lengyel szomszédállamok területszerzési politikája, a megakadt nyelvi integráció stb.) – minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy hiányzott egy olyan helyi, elsősorban értelmiségi elit, amely a nemzeti ideológiákat becsatornázza

volna a világtól elzárt közösségekbe. A falu értelmiségi elitje ugyanis mindmáig idegenekből áll, a Monarchia idején az idetelepített magyar adminisztráció tagjaiból (díszes sírjaik ma is állnak a temetőben) és módos zsidó kereskedőkből, majd az első világháborút követően a román állam adminisztratív személyzetéből és értelmiségijeiből.

A második világháború óta jelen levő román értelmiség minden bizonnyal jelentősen hozzájárult a román állam iránti lojalitás megteremtéséhez. Bár ma már nőtt a helyi ukrán származású tanerő száma, a kommunizmus végéig az értelmiségiek nagyrészt románok voltak. Ők az ukrán nyelv helyi abszolút használata miatt a nyelvet megtanulták ugyan, sőt, egyesek valamennyire azonosultak is a helyiekkel, végző soron egy román történelemszemlélet jegyében dolgoztak a román és ukrán identitás összeegyeztetésén ünnepek és megemlékezések szervezésével, helytörténeti monográfiák írásával.

Az identitást magyarázó újabb tényezőként a nyelvhasználat és az ukrán nyelv presztízse emelhető ki, amely szorosan kapcsolódik az anyanyelvű oktatás kérdéséhez. Az oktatás ugyanis gyakorlatilag románul történik, az ukrán nyelvet fakultatív tantárgyként tanítják. Kivételt csak a vallásóra képez, amelyet ukránul tartanak. Az ukrán nyelvtanítás fontosságával kapcsolatban a szülők körében sincs teljes egyetértés. Sokan túl nagy megterhelésnek érzik a cirill ábécé elsajátítását feltételező ukrán nyelvtanulást, s ezért nem tiltakoznak, ha gyermekük inkább valamilyen nyugati nyelv tanulására fekteti a hangsúlyt. És természetesen a gazdasági értelemben vett hasznossági érvelés is elhangzik, miszerint ha nincs kivel beszélni a köznyelvi ukránt, akkor semmit nem érnek vele.

Az ukrán nyelv alacsony presztízse áll a teljes asszimilációt előrevetítő jövőképek háttérében is. Ezt legtisztábban a polgármester fogalmazza meg, aki szerint a fiatal generáció lassanként el fogja felejteni az ukrán nyelvet. Saját gyerekei példája alapján jósolja ezt, akik román környezetben végzett iskola és egyetem után már otthon sem szívesen beszélnek ukránul. A román nyelvismeret általános szintje, valamint az ukrán nyelv falun belüli, gyakorlatilag teljes mértékű jelenléte első látásra valószínűtlenként tünteti fel ezt a scenáriót. Vannak azonban olyan jelek is, amelyek bizony mellette szólnak. Mindenekelőtt az, hogy úgy tűnik, a román identitással való azonosulás felértékelt az ukrán fiatalok körében. A román identitás előtérbe helyezése a helyi közösségből való kitűnés eszközeként szolgál, állította az iskola könyvtárosa, helybéli magyar származású asszony, akinek gyermekei és unokái már csak románul beszélnek. A románsággal való azonosulást választják azok a fiatalok is, akik román felsőoktatási intézményekben tanulnak és értelmiségi pályára állnak. A jelentősebb mobilitásnak tehát kikerülhetetlen velejárója a román identitás felvállalása.

4. fotó. Modern és hagyomány

A romániai ukrán népességnek tehát sajátos etnokulturális jellemzői vannak. Ezek következtében lényegében a magyar kisebbségtől eltérő nemzettudattal rendelkeznek, és alapvetően más szimbolikus viszonyulási módokon keresztül élik meg a román állammal és intézményeivel való kapcsolatukat is. Érdekes lenne összehasonlítani, hogy ezek az attitűdök hogyan jelentkeznek más romániai kisebbségi közösségek esetében, amelyek a máramarosi ukránokhoz hasonlóan nem vagy csak részlegesen vettek részt a polgári nemzetfejlődés integrációs folyamataiban.

Jegyzetek

- ¹ A település mai román neve Poienile de Sub Munte, korábban a Ruspoiana / Ruszpolyána nevet is viselte.
- ² A kutatás a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (ISPMN) projektje volt. A kutatásban a szerzőkön kívül Veress Ilka, Iulia Hossu, Sólyom Zsuzsa és Remus Anghel vett részt. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia tanszékének diákjait Marius Lazăr és Kiss Dénes egyetemi tanárok vezették.
- ³ A teljes ukrán népesség megközelítőleg fele koncentrálódik ebben a régióban (2002-ben 36 685 személy).